

بررسی تطبیقی و تحلیلی ویژگی‌های کمی و کیفی

نظام آموزش عالی کشورهای انگلستان، ایران و عربستان

یزدان ابراهیمی^۱، غلامرضا ذاکر صالحی^۲ و زهرا چاووشی^۳

چکیده

گسترش کمی و کیفی آموزش عالی یکی از مسائل مهم جهان امروز به شمار می‌رود. مسائلی از جمله افزایش تقاضای اجتماعی، بیکاری دانش‌آموختگان، محدودیت‌های مالی دانشگاه‌ها، تغییرات سریع در فناوری، ورود دانش‌آموختگان با توانایی و مهارت پایین به بازار کار، نظام آموزش عالی کشورها را تحت فشار قرار داده است.

هدف از این پژوهش بررسی و مقایسه‌ی نظام‌های آموزش عالی انگلستان و ایران و عربستان از جهت گسترش کمی و کیفی به منظور بهبود بخشی به نظام آموزش عالی ایران است. براساس نوع مطالعه، این پژوهش تطبیقی و سطح مطالعه، توصیفی - تحلیلی است. اطلاعات جمع‌آوری شده از طریق اسناد و مدارک کتابخانه‌ای و گزارش‌های تحقیقاتی و جستجو در شبکه‌ی جهانی اینترنتی و سایت‌های رسمی آموزشی جهان و کشورهای مورد مطالعه بدست آمده است. این مقاله با بررسی تطبیقی میان سه کشور نام برده سعی دارد، وضعیت آن‌ها را از لحاظ جغرافیایی، اقتصادی، اجتماعی و آموزش عالی مورد کاوش قرار داده، وضعیت و فرآیند آموزش عالی را در این سه کشور مقایسه کند.

یافته‌های پژوهش بیانگر آن است که توسعه یافتگی جامعه انگلستان در ابعادی کوچکتری در نظام آموزش عالی آن مشهود است. رشد ملایم نظام آموزش عالی مبتنی بر تقاضای واقعی بازار، به همراه تضمین کیفیت و ویژگی بین المللی بودن از جنبه‌های بارز تفاوت آن با نظام‌های آموزش عالی در ایران و عربستان است که توسعه و گسترش آنها مبتنی بر تقاضای اجتماعی و حمایت و پشتیبانی اقتصادی مبتنی بر نفت بوده است. دولت نقش بیشتری در دو کشور ایران و عربستان ایفا می‌کند و نظام آموزش عالی آنها از تمرکز بیشتری نسبت به نظام آموزش عالی انگلستان برخوردار است.

کلید واژه‌ها: ایران، انگلستان، عربستان، آموزش عالی، مطالعه تطبیقی

^۱ - نویسنده مسئول، استادیار مؤسسه پژوهش و برنامه ریزی آموزش عالی yazdan.ebrahimi@gmail.com

^۲ - دانشیار مؤسسه پژوهش و برنامه‌ریزی آموزش عالی rsalahi512@gmail.com

^۳ - دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت و برنامه‌ریزی آموزش عالی z.chavoshi@gmail.com

دانشگاه لرستان

انجمن علمی آموزش و پرورش تطبیقی ایران

اولین کنفرانس بین المللی آموزش و پرورش تطبیقی، ۲ و ۳ آذرماه ۱۳۹۶

دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران

First International Conference on Comparative Education

(November ۲۳-۲۴, ۲۰۱۷)

Lorestan University, Khorramabad, Iran

مقدمه

پرواضح است که آموزش عالی هرگز برای آینده جهان در حال پیشرفت به اندازه امروز مهم نبوده است. گرچه آموزش عالی نمی‌تواند توسعه سریع اقتصادی را تضمین کند اما واقعیت این است که نگهداری و بقای پیشرفت بدون آموزش عالی نیز، غیرممکن است. (بانک جهانی ۱۳۸۷)

آموزش عالی بعنوان راس هرم آموزشی، منافع مستقیم و غیرمستقیم فردی و اجتماعی گسترده‌ای برای جوامع امروزی که در تلاش برای رسیدن به اقتصاد دانش بنیان هستند، به همراه دارد. آموزش عالی بعنوان یک نوع سرمایه‌گذاری پربازده، عمدتاً منجر به تولید، انتشار و بکارگیری علم و دانش، و همچنین انباشت سرمایه انسانی می‌شود. (ابراهیمی، ۱۳۸۹). از سوی دیگر، آموزش عالی به عنوان یک کالای خصوصی دارای دینفعانی از بخش خانوار (به نمایندگی والدین و دانشجویان)، بخش خصوصی (به نمایندگی کارفرمایان)، جامعه (به نمایندگی دولت)، منابع غیردینفع (مؤسسات خیریه و افراد خیر) است (خورشیدی ۱۳۸۳) که در تلاشند با گسترش آموزش عالی از منافع آن بهره مند شوند.

در کنار این منافع، آموزش عالی، رسالت‌های دیگری چون آماده کردن جامعه برای برخورد ریشه‌ای با مسائل و مشکلات و کاویدن جنبه‌های نظری، فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی آنها و مشارکت در حل و فصل آسیب‌ها و تدوین سیاست و راهبرد برای مقابله با آنها را بر عهده دارد (ذاکر صالحی، ۱۳۸۹).

مجموعه همه این مزیتها، منافع و مزایای کوتاه مدت و بلندمدت آموزش عالی، کشورهای مختلف را برآن داشته است که بر تیل گسترش آموزش عالی بکوبند تا بتوانند از آن در جهت حداکثر کردن رفاه جامعه استفاده نمایند. سرعت رو به تزاید سرمایه گذاری در آموزش عالی موجب مزایا و منافع برای برخی کشورها و مشکلات و مصائبی از جمله بیکاری گسترده دانش‌آموختگان، کیفیت پایین آموزش، مهاجرت مغزها، تقلبهای علمی،... برای برخی دیگر شده است.

مقایسه کشورها و استفاده از تجربه زیستی و علمی آنها در گسترش آموزش عالی میتواند به کشورهای در حال توسعه از جمله ایران که در میانه راه توسعه قرار دارند و عدم تشخیص راه درست میتواند اعتبار و ارزش علم و دانش در این کشورها را با آسیبهای جدی و جبران ناپذیری روبرو کند، میتواند بسیار مفید باشد. این مقاله با هدف استفاده از تجارب دیگر کشورها، به بررسی نظام آموزش عالی کشور انگلستان و عربستان در مقایسه با ایران پرداخته تا با مقایسه شباهت‌ها و تفاوت‌ها و عواملی که منجر به پیشرفت نظام آموزش عالی انگلستان و تحولاتی که در نظام آموزش عالی عربستان رخ داده است در جهت بهبود کیفیت نظام آموزش عالی ایران قدمی هرچند کوچک برداشته باشد. با این هدف این مقاله به بررسی موارد زیر پرداخته است:

- ۱- بررسی وضعیت جغرافیایی، اقتصادی و اجتماعی کشورهای ایران، انگلستان و عربستان؛
- ۲- بررسی اهداف، ساختار تشکیلاتی و فعالیت‌های نظام آموزش عالی کشورهای ایران، انگلستان و عربستان؛
- ۳- بررسی مقاطع تحصیلی، برنامه‌ی درسی و نظام ارزشیابی نظام آموزش عالی در کشورهای ایران، انگلستان و عربستان؛

روش شناسی پژوهش

جامعه مورد مطالعه، نظام آموزش عالی کشورهای ایران، انگلستان و عربستان است. بر پایه یک نمونه‌گیری هدفمند، یک کشور در حال توسعه از منطقه (عربستان) و یک کشور توسعه‌یافته (انگلستان) انتخاب شدند و از اسناد و مدارک، ادبیات و سوابق مسئله و ادبیات نظری، براساس منابع دست اول، منابع دست دوم، نظریات علمی، پژوهش‌های صورت گرفته در داخل و خارج، مراجعه به سایت‌های معتبر اینترنت، اسناد و مدارک موجود، طبقه‌بندی، توصیف و مقایسه انجام شده است.

روش پژوهش، توصیفی است؛ زیرا محقق هدفش صرفاً شناسایی، تحلیل و مقایسه شباهت‌ها و تفاوت‌ها در نظام آموزش عالی کشورهای ایران، انگلستان و عربستان با توجه به عوامل اجتماعی، مذهبی، اقتصادی و سیاسی مؤثر در پیدایش آنها در جهت بهبود وضعیت نظام آموزش عالی ایران است.

بررسی اهداف، ساختار تشکیلاتی و فعالیت‌های نظام آموزش عالی کشورهای ایران، انگلستان و

عربستان؛

انگلستان	ایران	عربستان
در انگلستان نهادهای آموزش عالی در ارائه آموزش، پژوهش و تحقیق مستقل و خود مختار هستند. دولت، اکثر آنها را از نظر مالی تأمین می‌کند. دانشگاه‌ها و برخی از دانشکده‌های آموزشی قادر به گسترش برنامه‌ی درسی و اعطای مدرک هستند.	در ایران آموزش عالی به بخش آموزش عالی دولتی و غیردولتی تقسیم می‌شود. بخش عمده‌ای از هزینه‌های آموزش عالی دولتی از بودجه دولت تأمین می‌شود. آموزش عالی غیردولتی وابسته به بودجه دولت نیست و از منابع دیگری تأمین مالی می‌شود که عمدتاً از شهریه تشکیل شده است. آموزش عالی خصوصی نیز شامل دو	از آنجا که دانشگاه‌های عربستان دولتی هستند، تأمین مالی دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی به عهده دولت است. مهمترین سیاست‌هایی که نظام آموزش عالی عربستان دنبال می‌کند: -توجه ویژه به تقویت ساختار آموزش عالی با ورود به دوران رشد سریع

زیرساختها و اقتصاد کشور در اوایل دهه ۱۹۷۰؛ -اجرای طرح دراز مدت تأمین نیروی انسانی برخوردار از تحصیلات عالی در جهت برآورده سازی نیازهای رو به افزایش اقتصادی عربستان توسط وزارت آموزش عالی -احداث مراکز آموزش عالی ملی و بین الملل از سیاستهای کلان آموزش عالی عربستان این است که پژوهش و توسعه را یکی از مهمترین عواملی بهبود کیفیت در نظر گرفته است. وزارت اقتصاد و برنامه ریزی عربستان حدود ۰,۳٪ از تولید ناخالص ملی را به پژوهش و توسعه اختصاص داده است. که این میزان با کشورهای توسعه یافته تقریباً برابر است. سیاستهای ملی آن برای علم و فناوری به منظور افزایش این نرخ تا ۲٪ تا سال ۲۰۲۵ در نظر گرفته شده است. کشور عربستان، انجمنهای بسیاری مانند ARAMCO و SABIC جهت حمایت از پژوهش و توسعه دارد. این دو انجمن بین ۰,۴٪ تا ۱,۷٪ از بودجه خود را صرف پژوهش و توسعه	بخش دانشگاه آزاد اسلامی و مراکز غیر انتفاعی است. مجلس شورای اسلامی، وزارت علوم، شورای عالی انقلاب فرهنگی و سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، در سیاستگذاری و برنامه ریزی نظام آموزش عالی دخیل هستند. از مهمترین سیاستهای وزارت علوم: -ساماندهی و بسیج امکانات و ظرفیتهای کشورهای کشور در جهت افزایش سهم کشور در تولیدات علمی جهان، تقویت نهضت نرم افزاری و ترویج پژوهش، کسب فناوری به ویژه فناوریهای نو شامل ریز فناوری و فناوریهای زیستی، اطلاعات و ارتباطات، زیست محیطی، هوافضا و هسته ای، اصلاح نظام آموزشی کشور شامل: آموزش و پرورش، آموزش فنی و حرفه ای، آموزش عالی و کاربردی کردن آن برای تأمین نیروی انسانی مورد نیاز در جهت تحقق اهداف چشم انداز (ابطحی، ترابیان ۱۳۸۹).	و رویکردهای تضمین کیفیت اقتباس کرده که بطور مشترک به آنها دست یافته اند. بازرسی خارجی (QAA)، کیفیت و استانداردها را بررسی می کند. سیاستهای آموزش عالی انگلستان در دو دهه اخیر، گسترش آموزش عالی این کشور براساس موارد زیر است: نخست، گسترش عرضه نیروی کار ماهر به منظور رقابت در سطح جهان. دوم، افزایش دسترسی به آموزش عالی بدون توجه به پیش زمینه اقتصادی- اجتماعی فرد. سوم، افزایش کسب درآمد نهادهای آموزشی. سیاستهای کلان آموزش عال و دیگر اقدامات آموزش عالی انگلستان به منظور برگزاری مؤسسات و نهادهای آموزش برگزیده در سطح جهان و بهبود عملکرد خود و جذب نخبگان در سطح بین المللی، و رقابت با دیگر مؤسسات برگزیده در سطح جهان است. به همین منظور کیفیت آموزش بسیار مورد اهمیت قرار گرفته است. تحقیقات به طور جداگانه رویکرد کیفیت و کمیت و رتبه بندی را مورد بررسی قرار

انجمن علمی آموزش و پرورش تطبیقی ایران

اولین کنفرانس بین المللی آموزش و پرورش تطبیقی، ۲ و ۳ آذرماه ۱۳۹۶

دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران

First International Conference on Comparative Education
(November ۲۳-۲۴, ۲۰۱۷)

Lorestan University, Khorramabad, Iran

دانشگاه لرستان

می‌کنند. به همین دلیل SABIC بیش از ۲۰۰ حق ثبت و ARAMCO ۱۷ حق ثبت را به خود اختصاص دادند.^۲		می‌دهد. که این موارد با تحلیل انتقادی و از تمام جوانب مورد بازکاوی قرار می‌گیرد.^۱

۳- بررسی مقاطع تحصیلی، برنامه‌ی درسی و نظام ارزشیابی نظام آموزش عالی در کشورهای ایران، انگلستان

و

تا قبل از قرن نوزدهم، آموزش عالی انگلستان تنها در رشته‌های حقوق و پزشکی فعالیت می‌کرد. گسترش آموزش عالی در قرن نوزدهم با اعطای مجوز به چند دانشکده در انگلستان از جمله دانشکده دیوید^۳، دانشگاه دوام^۴، کینگز کالج لندن^۵ و ایمپریان کالج لندن^۶ آغاز شد. دولت در طی دوره ۱۹۵۰ تا ۱۹۶۰ در پاسخ به رشد جمعیت و گسترش فناوری در اقتصاد بخش آموزش عالی را گسترش داد. اکنون سازمان‌های بسیاری، آموزش عالی انگلستان را اداره می‌کنند. ۱۱۶ مؤسسه، امتیاز ارائه مدرک را در اختیار دارند. از جمله مهمترین فرآیندهای اعمال شده در ارزیابی عملکرد مراکز آموزش عالی و دانشگاه‌های کشور انگلستان می‌توان به کنترل کیفی^۷ (control quality)، حسابرسی کیفی^۸ (quality audit)، سنجش کیفی^۹ (quality assessment) اشاره کرد. (قاسمی، صدیقیان ۱۳۹۵).

تحولات جمعیتی

نمودار (۱) رشد جمعیت کشورهای ایران، انگلیس و عربستان را طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۶ نشان می‌دهد، طی ۱۶ سال مورد بررسی، جمعیت هر سه کشور رو به فزونی بوده‌است، جمعیت ایران در سال ۲۰۰۰ حدود ۶۵ میلیون نفر

^۱ Directorate-General for internal policies ۲۰۱۵

^۲ Improvement of the quality Assurance in Saudi Higher Education ۲۰۱۲

^۳ St. David's College

^۴ Durham University

^۵ King's College London

^۶ University College London

^۷ - مکانیسمی است که مؤسسات آموزشی در جهت حفظ کیفیت نظارت‌های آموزشی خود بکار میگیرند

^۸ - نظارت خارجی بر مراکز آموزشی به منظور تضمین توسعه و پیشرفت مؤسسات آموزشی که از مکانیسم‌های کنترل کیفی استفاده می‌نمایند. مسئولیت فوق بر عهده باشد. شوراهای کیفیت آموزش عالی انگلستان می

^۹ گیرند یک آژانس حسابرسی و ارزیابی تکمیلی آژانس حسابرسی دیگر قرار می‌دهد. مراکز آموزش عالی تحت ارزیابی مقدماتی- در این نوع از ارزیابی

دانشگاه لرستان

انجمن علمی آموزش و پرورش تطبیقی ایران

اولین کنفرانس بین المللی آموزش و پرورش تطبیقی، ۲ و ۳ آذرماه ۱۳۹۶

دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران

First International Conference on Comparative Education
(November ۲۳-۲۴, ۲۰۱۷)

Lorestan University, Khorramabad, Iran

بوده که در سال ۲۰۱۶ تقریباً به ۸۰ میلیون نفر رسیده است. ایران در این دوره به طور متوسط سالانه‌ی رشدی معادل ۱,۳ درصد داشته و دومین کشور پرجمعیت در منطقه بعد از مصر بوده است. جمعیت کشور انگلستان با رشد سالانه معادل ۰,۶ درصد از ۵۸ میلیون در سال ۲۰۰۰ به ۶۵ میلیون در سال ۲۰۱۶ رسیده است. عربستان نیز در سال ۲۰۰۰ حدوداً ۲۱ میلیون نفر بوده که در سال ۲۰۱۶ این رقم تقریباً به ۳۱ میلیون نفر رسیده است. عربستان نیز در همین دوره با رشد متوسط سالانه ۳,۱ درصد از ۲۱ میلیون نفر در سال ۲۰۰۰ به ۳۱ میلیون نفر در سال ۲۰۱۶ رسیده است.

رشد بالای جمعیت در دو کشور عربستان و ایران و جمعیت جوان آن‌ها نسبت به کشور انگلستان، تقاضای بالای اجتماعی برای ورود به آموزش عالی را در این دو کشور سبب شده است. در کل کشورهایی که دارای رشد بالای جمعیت هستند نیازمند سرمایه‌گذاری بیشتر در آموزش عالی هستند تا بتوانند پاسخگوی تقاضای بالای آموزش عالی باشند.

جدول ۲ میزان جمعیت ۱۵ تا ۲۴ سال ایران از ۱۵,۶ میلیون نفر به ۱۸,۴ میلیون نفر در سال ۲۰۰۵ افزایش یافته و سپس رو به کاهش نهاده و به ۱۱,۹ میلیون نفر کاهش یافته است. جمعیت این گروه سنی در عربستان در طی دوره فوق همواره افزایشی بوده است و از ۳,۸ میلیون نفر به ۵ میلیون نفر رسیده است در حالیکه انگلستان رشد ملایمی را در این گروه سنی شاهد بوده است از ۷,۱ میلیون نفر به ۷,۹ میلیون نفر رسیده است.

نرخ ناخالص ثبت نام در آموزش عالی

نمودار (۲) روند رو به رشد نرخ ناخالص ثبت نام در آموزش عالی را از سال ۱۹۹۵ تا ۲۰۱۴ نشان می‌دهد. نرخ ناخالص ثبت نام در ایران از ۱۶ درصد در سال ۱۹۹۵ با نرخ رشد متوسط سالانه ۱۵ درصد به ۶۶ درصد در سال ۲۰۱۴ افزایش یافته است. این روند برای عربستان با کمی رشد کمتر همانند ایران بوده است؛ بطوری‌که نرخ ناخالص ثبت نام این کشور از ۱۶ درصد در سال ۱۹۹۵ با نرخ رشد متوسط سالانه ۱۴ درصد به ۶۱ درصد در سال ۲۰۱۴ افزایش یافته است. در کشور انگلستان، نرخ ناخالص ثبت نام از سال ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۰ رشدی حدود ۳/۸ درصد را تجربه کرده است، پس از آن از سال ۲۰۰۰ تا سال ۲۰۱۲ این نرخ تقریباً ثابت بوده است و از سال ۲۰۱۲ به بعد نرخ ناخالص ثبت نام سالانه حدود ۲ درصد کاهش یافته است.

جدول شماره‌ی (۳): نرخ ناخالص ثبت نام در آموزش عالی

۲۰۱۴	۲۰۱۰	۲۰۰۵	۲۰۰۰	
۶۶	۴۳	۲۳	۱۹	ایران

انجمن علمی آموزش و پرورش تطبیقی ایران

اولین کنفرانس بین المللی آموزش و پرورش تطبیقی، ۲ و ۳ آذرماه ۱۳۹۶

دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران

First International Conference on Comparative Education
(November ۲۳-۲۴, ۲۰۱۷)

Lorestan University, Khorramabad, Iran

دانشگاه لرستان

۶۱	۳۷	۳۰	۲۲	عربستان
۵۶	۵۹	۵۹	۵۹	انگلستان

Source: UNESCO

تولید ناخالص ملی

یکی از شاخص‌های مهم اقتصادی که بیانگر میزان توسعه یافتگی کشورهای جهان است، شاخص تولید ناخالص ملی است که از مجموع ارزش افزوده عوامل تولید در بخش‌های مختلف اقتصادی در یک کشور بدست می‌آید. جدول شماره ۴ ارزش تولید ناخالص ملی کشورهای انگلستان، ایران و عربستان را در طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۵ را نشان می‌دهد. براساس داده‌های UNDP در سال ۲۰۱۴، تولید ناخالص کشورهای انگلستان، ایران و عربستان به ترتیب ۲۴۶۰،۸، ۱۲۸۹،۹ و ۱۵۳۲،۶ میلیارد دلار بوده است. عربستان سعودی و ایران در منطقه خاورمیانه و آفریقای شمالی (منا) به ترتیب از بزرگترین کشورهای اقتصادی منطقه به شمار می‌روند.

طی سالهای ۲۰۰۰ الی ۲۰۱۴ کشورهای انگلستان و عربستان دارای رشد اقتصادی پایداری بوده اند اما ایران هر چند طی دوره فوق دارای رشد اقتصادی بوده است اما در برخی سالها دارای رشد منفی بوده است

تولید ناخالص داخلی سرانه

یکی از شاخص‌های تعیین سطح زندگی در بین کشورهای جهان، تولید ناخالص داخلی سرانه است. براساس گزارش UNDP در سال ۱۹۹۰ کشورهای انگلستان، عربستان و ایران به ترتیب تولید ناخالص داخلی سرانه (براساس برابری قدرت خرید) ۲۶۶۱۸، ۳۵۳۴۳ و ۱۰۱۷۴ دلار داشته‌اند. این شاخص در سال ۲۰۱۴، در کشورهای انگلستان، عربستان و ایران به ترتیب به ۳۸۰۸۵، ۴۹۶۱۹ و ۱۶۵۰۷ دلار رسیده است. جدول شماره ۴ (۴) نشان می‌دهد که درآمد سرانه‌ی ایران سال ۲۰۱۲ نسبت به سال قبل کاهش داشته و تاکنون به تولید ناخالص داخلی سرانه‌ی سال ۲۰۱۱ نرسیده است. این شاخص در کشور عربستان از سال ۲۰۰۰ تا کنون همواره رشد مثبت را طی کرده است. کشور انگلستان از سال ۲۰۰۰ تا سال ۲۰۱۰ رشد داشته است؛ اما کمی رشد منفی را در سال ۲۰۱۰ تجربه کرده و پس از آن همچنان رشد این شاخص مثبت است.

دانشگاه لرستان

انجمن علمی آموزش و پرورش تطبیقی ایران

اولین کنفرانس بین المللی آموزش و پرورش تطبیقی، ۲ و ۳ آذرماه ۱۳۹۶

دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران

First International Conference on Comparative Education

(November ۲۳-۲۴, ۲۰۱۷)

Lorestan University, Khorramabad, Iran

سرمایه‌گذاری دولت در آموزش

سرمایه‌ی انسانی و آموزش نیروی انسانی متخصص در رشد و توسعه‌ی جوامع نقش بسیار مهمی را ایفا می‌کند. نتایج پژوهش‌ها در سراسر جهان حاکی از آن است که آموزش و تربیت نیروی انسانی مهارت دیده و متخصص ارتباط بسیار نزدیکی با رشد اقتصادی دارد. از این رو عدم توجه به آموزش و نادیده گرفتن نیروی انسانی ماهر یکی از عوامل مهم رشد اقتصادی پایین در کشورهای در حال توسعه است. جدول شماره‌ی (۶) نشان می‌دهد که کشورهای مورد بررسی از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۵ هر ساله چند درصد از تولید ناخالص ملی خود را به آموزش اختصاص داده‌اند.

انگلستان با اینکه یک کشور توسعه یافته است و در جدول (۴) مشاهده نمودیم که دارای تولید ناخالص ملی بسیار بالاتری از دو کشور ایران و عربستان است در سال‌های مورد بررسی همواره بیش از ایران در بخش آموزش سرمایه گذاری کرده است؛ بطوری که سهم سرمایه‌گذاری دولت در آموزش از ۴/۱۱ درصد در سال ۲۰۰۰ به ۵/۶۸ درصد در سال ۲۰۱۵ افزایش یافته است. این در حالی است که ایران به عنوان یک کشور در حال توسعه تنها ۴/۰۲ درصد از تولید ناخالص داخلی خود را به این امر اختصاص داده است، این شاخص در ایران در سال ۲۰۱۵ حدود ۴/۹۳ بوده است که همچنان کمتر از عربستان و انگلستان است. در این بین، عربستان از وضعیت بهتری نسبت به ایران برخوردار است. داده‌های موجود بیانگر آن است که عربستان در سال ۲۰۰۰ حدود ۵/۹۲ درصد از تولید ناخالص داخلی خود را در آموزش سرمایه‌گذاری کرده است که این مقدار در سال ۲۰۰۴ به ۷/۶۸ درصد افزایش یافته است و سپس به ۵/۱۴ در سال ۲۰۰۸ کاهش یافته است.

حضور زنان در آموزش عالی

از اواسط قرن نوزدهم، زنان در برخی کشورها از جمله انگلستان به مدارس عالی راه یافتند. موارد درسی این مدارس عالی با دانشگاه‌های دیگر متفاوت بود. سرپرستی دانشگاه‌ها همچنان برعهده‌ی مردان بوده و زنان نقشی در اداره‌ی دانشگاه‌ها نداشتند. از نیمه‌ی دوم قرن نوزدهم، زنان به تدریج به آموزش عالی راه یافتند؛ اما اجازه‌ی تحصیل در رشته‌های معدودی داشتند. پس از آن حضور گسترده‌ی زنان در آموزش عالی به تدریج گسترش یافت؛ بطوری که تا کنون توانسته‌اند در اکثر کشورهای جهان حضور پررنگی در دانشگاه‌ها داشته باشند (مشیرزاده، ۱۳۸۳). در کشورهای ایران و عربستان حضور زنان در چند دهه‌ی گذشته با گسترش نظام آموزش عالی و افزایش نرخ ثبت نام در آموزش عالی رشد قابل توجهی داشته‌اند. جدول ۸ نسبت دانشجویان زن در دانشگاه‌های سه کشور مورد بررسی را از سال ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۵ را نشان می‌دهد. از سال ۲۰۰۰ تا کنون زنان حدود نیمی از شرکت کنندگان را آموزش عالی تشکیل می‌دهند که این میزان در کشورهای انگلستان و عربستان در برخی سال‌ها از مرز ۵۰ درصد نیز عبور کرده است و در ایران نیز با فراز و نشیب‌هایی در حدود ۴۵ تا ۵۰ درصد از دانشجویان در دختران تشکیل داده‌اند.

انجمن علمی آموزش و پرورش تطبیقی ایران

اولین کنفرانس بین المللی آموزش و پرورش تطبیقی، ۲ و ۳ آذرماه ۱۳۹۶

دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران

First International Conference on Comparative Education
(November ۲۳-۲۴, ۲۰۱۷)

Lorestan University, Khorramabad, Iran

دانشگاه لرستان

شاخص توسعه‌ی انسانی

یکی از مهم‌ترین شاخص‌های بین المللی اندازه گیری توسعه‌ی یافتگی کشورها و رتبه بندی آنها، شاخص توسعه‌ی انسانی است که از ترکیب سه شاخص امید به زندگی، آموزش و درآمد سرانه بدست می‌آید. بر اساس این شاخص که هر ساله توسط UNDP محاسبه می‌شود، در سال ۲۰۱۵ کشورهای انگلستان، عربستان و ایران به ترتیب رتبه‌های ۱۶، ۳۸ و ۶۹ را کسب کرده‌اند. همان‌طور که جدول شماره ۹ نشان می‌دهد، متوسط رشد سالانه شاخص توسعه انسانی طی سال‌های ۱۹۹۰ تا ۲۰۱۵ کشور انگلستان ۰٫۶۴ درصد و عربستان ۰٫۷۷ درصد و ایران ۱٫۲۲ درصد بوده‌است؛ با این وجود، کشورهای انگلستان و عربستان در میان کشورها بسیار بالا و کشور ایران در میان کشورهای بالا به لحاظ شاخص توسعه انسانی قرار گرفته‌اند.

جدول شماره ۹): شاخص توسعه‌ی انسانی

رتبه توسعه انسانی	کشور	شاخص توسعه انسانی			تغییرات در رتبه توسعه انسانی			متوسط رشد سالانه توسعه انسانی		
		ارزش	۲۰۱۰	۲۰۱۵	در رتبه توسعه انسانی	۲۰۱۰	۲۰۱۵	(%)		
		۲۰۰۰	۲۰۱۰	۲۰۱۵	۲۰۱۰	۲۰۱۵				
۶۹	ایران	۰٫۶۶۶	۰٫۷۵۵	۰٫۷۷۴	-۴	۱٫۱۲	۱٫۲۲			
۳۸	عربستان	۰٫۷۴۲	۰٫۸۰۳	۰٫۸۴۷	۹	۰٫۸۰	۰٫۷۷			
۱۶	انگلستان	۰٫۸۶۶	۰٫۹۰۲	۰٫۹۰۹	۳	۰٫۴۱	۰٫۶۴			

Source: UNDP

شاخص آموزش

در محاسبه‌ی شاخص توسعه‌ی انسانی، شاخص آموزش از دو شاخص امید به تحصیل و میانگین سال‌های تحصیل بدست می‌آید. در سال ۲۰۱۵، کشور انگلیس از شاخص آموزش خوبی برخوردار بوده‌است که در رتبه‌بندی جهانی در

دانشگاه لرستان

انجمن علمی آموزش و پرورش تطبیقی ایران

اولین کنفرانس بین المللی آموزش و پرورش تطبیقی، ۲ و ۳ آذرماه ۱۳۹۶

دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران

First International Conference on Comparative Education
(November ۲۳-۲۴, ۲۰۱۷)

Lorestan University, Khorramabad, Iran

رتبه‌ی ۱۶ قرار گرفته؛ پس از انگلیس، کشور عربستان در رتبه‌بندی جهانی در مقام ۳۸ و ایران در رتبه‌ی ۶۹ قرار گرفته است که رتبه ایران نسبت به سال ۲۰۱۴ یک رتبه تنزل کرده است.

بحث و نتیجه‌گیری

هدف تحقیق حاضر بررسی تطبیقی و تحلیلی ویژگی‌های نظام آموزش عالی در سه کشور ایران، عربستان و انگلستان به منظور دست‌یافتن به نقاط قوت، ضعف و استفاده از تجارب مؤثر آنها بوده است. سه کشور مورد مطالعه دارای تفاوت‌های سیاسی، فرهنگی، اقتصادی، اجتماعی و جغرافیایی هستند که می‌توانند آن‌ها را کاملاً از یکدیگر جدا سازند، در عین حال دارای مشابهت‌هایی هستند که می‌تواند تجارب یکدیگر در در حوزه‌های مختلف از جمله آموزش عالی استفاده نمایند. ایران و عربستان به لحاظ دین و موقعیت جغرافیایی و منطقه‌ای، وابستگی اقتصادی به فروش نفت و ساختار متمرکز سیاسی و اجتماعی و نقش گسترده‌ی دولت در اقتصاد دارای اشتراکات زیادی هستند. و انگلستان به‌عنوان یک کشور توسعه یافته‌ی صنعتی که از قدمت زیادی در حوزه‌ی آموزش عالی برخوردار است و به لحاظ جمعیتی ظرفیت و حجم جمعیت به ایران نزدیک است می‌تواند مورد مطالعاتی مفید باشد.

رشد جمعیت پایین یکی از شاخص‌های توسعه یافتگی است. انگلستان سال‌هاست که با رشد پایین و در برخی از دوره‌ها رشد منفی جمعیت روبروست. رشد جمعیت در ایران و عربستان بسیار بیشتر از انگلستان است. در سال ۱۹۸۸ میزان جمعیت ایران و انگلستان حدود ۵۸ میلیون نفر بوده است؛ اما در حال حاضر ایران ۱۵ میلیون نفر جمعیت بیشتری از انگلستان دارد. جالب‌تر آنکه در سال ۱۹۷۰ جمعیت ایران حدود ۲۸ میلیون نفر در حالی که انگلستان ۵۷ میلیون نفر جمعیت داشته است. ایران به‌عنوان یک کشور مهاجر فرست طی سال‌های ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۶ به طور متوسط سالانه رشدی معادل ۱٫۳ درصد داشته است و این مقدار برای کشور انگلیس به‌عنوان یک کشور مهاجر پذیر حدود ۰٫۶ درصد بوده است. اما در این میان عربستان در سال ۲۰۰۰ حدود ۲۱ میلیون نفر داشته که در دوره‌ی مورد بررسی با رشد متوسط سالانه ۳٫۱ درصد در سال ۲۰۱۶ به ۳۱ میلیون نفر رسیده است. در هر حال گسترش و کیفیت نظام آموزشی بخصوص نظام آموزش عالی در هر کشوری از تحولات جمعیتی و روند تغییرات آن تأثیر فراوانی می‌پذیرد. چنین رشد جمعیتی، در هر حال فشار زیادی را بر سیستم آموزشی و ظرفیت‌های اقتصادی وارد می‌کند.

انگلستان در سال ۲۰۱۴ با تولید ناخالص ملی ۲۴۶۰٫۸ میلیارد دلار پنجمین اقتصاد دنیا و دومین کشور در اتحادیه اروپا بوده است. عربستان بزرگترین تولید کننده نفت دنیا و ایران دومین کشور دارای گاز طبیعی و چهارمین کشور دارای ذخیره نفت طبیعی در جهان به شمار می‌رود. فعالیت‌های اقتصادی و درآمد دولت در دو کشور ایران و عربستان به شدت وابسته به درآمدهای نفتی است، از این‌رو از نوسانات قیمت نفت و تحولات اقتصادی در جهان بسیار تأثیر می‌پذیرند. از آنجایی که رشد بالای جمعیت در این دو کشور با ذخایر گسترده‌ی نفت و گاز همراه شده است این دو

دانشگاه لرستان

انجمن علمی آموزش و پرورش تطبیقی ایران

اولین کنفرانس بین المللی آموزش و پرورش تطبیقی، ۲ و ۳ آذرماه ۱۳۹۶

دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران

First International Conference on Comparative Education

(November ۲۳-۲۴, ۲۰۱۷)

Lorestan University, Khorramabad, Iran

کشور توانسته‌اند وضعیت نسبتاً مطلوبی را در حوزه‌ی اقتصادی تجربه نمایند و بتوانند نرخ ثبت‌نام در آموزش عالی را برای پاسخگویی به تقاضای اجتماعی آموزش عالی، ناشی از رشد بالای جمعیت این دو کشور را افزایش دهند.

انگلستان میزان تولید ناخالص ملی بسیار بیشتری از ایران و عربستان دارد. ایران با وجود جمعیت بیشتر از انگلستان است؛ تولید ناخالص ملی ایران حدود ۱۲۰۰ میلیارد دلار کمتر از انگلستان و حدود ۲۵۰ میلیارد دلار از عربستان کمتر است. این نکته بسیار مهم را باید مورد توجه قرار داد که، انگلستان به‌عنوان یک کشور صنعتی و توسعه یافته این مقدار تولید را عمدتاً از طریق صنعت، کشاورزی و خدمات مبتنی بر دانش کسب می‌کند؛ اما دو کشور ایران و عربستان اقتصادی وابسته به فروش نفت و فرآورده‌ها نفتی دارند در تولیدات خود نیاز کمتری به دانش آموخته آموزش عالی دارند. از سوی دیگر، اقتصاد آنان بسیار در مقابل تغییرات قیمت جهانی نفت آسیب پذیر است و به طبع آن نظام آموزش عالی آن‌ها نیز بسیار وابسته به سیاست‌ها و درآمدهای دولتی است.

بالا بودن رشد جمعیت موجب شده است که جمعیت ایران و عربستان بسیار جوان‌تر از انگلستان باشند از این‌رو این دو کشور برای تأمین استانداردهای آموزشی و حفظ کیفیت آموزش عمومی و عالی، باید منابع مالی و انسانی فراوانی را در آموزش صرف نمایند. آمارهای بین‌المللی بیانگر آن هستند که در سال‌های مورد بررسی ایران همواره کمتر از انگلستان و عربستان در بخش آموزش سرمایه‌گذاری کرده‌است. ایران اگر بخواهد در چشم انداز ۱۴۰۴ در منطقه در حوزه‌ی علم و فناوری سرآمد باشد لازم است تجدید نظری در میزان سرمایه‌گذاری در آموزش بنماید.

نرخ ناخالص ثبت نام در آموزش عالی طی دوره مورد بررسی برای هر سه کشور افزایش یافته است اما علل این افزایش در کشورهای ایران و عربستان با کشور انگلستان احتمالاً متفاوت است. اقتصاد انگلستان یک اقتصاد صنعتی و مبتنی بر دانش است. تقاضای بازار برای جذب دانش آموختگان آموزش عالی بسیار بالاست و یک کشور مهاجرپذیر است و از کشورهای در حال توسعه از جمله ایران و عربستان نیروهای نخبه را جذب می‌کند. در واقع افزایش نرخ ناخالص ثبت نام و گسترش آموزش عالی در انگلستان بر اساس تقاضای بازار و اقتصاد است و روندی ملایم و طبیعی را در سال‌های گذشته طی کرده است؛ اما در ایران و عربستان که دارای اقتصادی مبتنی بر درآمد نفت هستند، گسترش آموزش عالی بدلیل بالا بودن رشد جمعیت و افزایش تقاضای اجتماعی است از این‌روست که نرخ بیکاری آشکار و پنهان دانش آموختگان در ایران بسیار بالاست و احتمالاً ادامه شرایط موجود اوضاع را وخیم تر خواهد نمود. در واقع بدلیل نظام اقتصادی و اجتماعی انگلستان که مبتنی بر اقتصاد بازار است، گسترش آموزش عالی در انگلستان ناشی از تقاضا و نیاز بازار بوده است؛ اما در ایران و عربستان به‌دلیل وجود اقتصادی متمرکز و دولتی مبتنی بر درآمد نفت گسترش آموزش عالی بیشتر خواسته سیاستمداران و مبتنی بر تقاضای اجتماعی و نه تقاضای بازار بوده‌است. از این‌رو آموزش عالی در این دو کشور نتوانسته است خود را با ظرفیت‌های اقتصادی و واقعیات آن تطابق دهد.

تحولات شگرف و افزایش رقابت بین اقتصادهای جهان در دستیابی هرچه سریعتر به توسعه اقتصادی و اجتماعی در چند دهه گذشته باعث توجه بیش از پیش به آموزش عالی شده است. به نظر می‌رسد با توجه به حرکت اقتصاد جهانی بسوی استفاده از دانش بیشتر در تولید کالا و خدمات، کشورهای ایران و عربستان باید تلاش کنند علاوه بر استفاده از مزیت‌های اقتصاد جهانی دانش، زمینه‌ی اصلاحات ساختاری را در نظام اقتصادی و اجتماعی خود فراهم کنند و از نظام دولت محور مبتنی بر درآمدهای نفتی دور شده و به سوی استقلال بیشتر نظام آموزش عالی و ارتباط بیشتر نظام آموزش عالی با صنعت و جامعه حرکت نمایند و مانند کشورهای توسعه یافته، رابطه‌ی معناداری بین آموزش عالی و اشتغال و توزیع درآمد برقرار نمایند.

منابع

۱. ابراهیمی، یزدان (۱۳۸۹). بازبودن اقتصاد و تأثیر آموزش عالی بر رشد اقتصادی. دانشگاه شهید بهشتی
۲. ابطحی، سید حسین و محسن ترابیان (۱۳۸۹). "بررسی تحقق اهداف آموزش عالی براساس سند چشم انداز بیست ساله کشور با روش فرایند تحلیل سلسله مراتبی (AHP)" فصلنامه پژوهش در نظام‌های آموزشی. ش ۸. بهار ۱۳۸۹.
۳. پورکازمی، محمد حسین (۱۳۸۸). وضعیت راهیابی دانش آموختگان رشته‌های علوم انسانی و اجتماعی دانشگاه‌های دولتی به بازار کار (ورودی سالهای ۱۳۷۵-۱۳۷۴)، علوم تربیتی: پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی. تابستان ۱۳۸۸- شماره ۵۲، ص ۱۲۷ تا ۱۵۰.
۴. ذاکر صالحی، غلامرضا (۱۳۸۹). دانشگاه ایرانی: درآمدی بر جامعه‌شناسی آموزش عالی، تهران: نشر کویر.
۵. فاضلی، عصمت (۱۳۸۳). "مقاله" در دایره المعارف آموزش عالی. به سرپرستی نادرقلی قورچیان، حمید آراسته، پریش جعفری. ۲ ج. صص ۸۴۰. تهران: بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی.
۶. فاضلی، عصمت (۱۳۸۳). "مقاله" در دایره المعارف آموزش عالی. به سرپرستی نادرقلی قورچیان، حمید آراسته، پریش جعفری. ۲ ج. صص ۱۰۴۶. تهران: بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی.
۷. فضل‌زاده، رضا؛ احمد آقازاده؛ قدسی احقر (۰). "بررسی تطبیقی و تحلیلی ویژگی‌های مؤسسات آموزش عالی از راه دور کشورهای انگلستان، هند و ایران".
۸. قاسمی، اسماعیل؛ مهدی صدیقیان (۱۳۹۵). بررسی تطبیقی نظام آموزش عالی ایران و انگلستان. صص ۸۴-۴۵. تهران: فصلنامه پیام فرهیختگان (علوم تربیتی)
۹. محمد نژادعالی زمینی، یوسف (۱۳۸۳). "مقاله" در دایره المعارف آموزش عالی. به سرپرستی نادرقلی قورچیان، حمید آراسته، پریش جعفری. ۲ ج. صص ۸۹۰. تهران: بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی.

انجمن علمی آموزش و پرورش تطبیقی ایران

اولین کنفرانس بین المللی آموزش و پرورش تطبیقی، ۲ و ۳ آذرماه ۱۳۹۶

دانشگاه لرستان، خرم آباد، ایران

First International Conference on Comparative Education
(November ۲۳-۲۴, ۲۰۱۷)

Lorestan University, Khorramabad, Iran

دانشگاه لرستان

۱۰. مشیرزاده، حمیرا (۱۳۸۳). "مقاله" در دایره المعارف آموزش عالی. به سرپرستی نادرقلی قورچیان، حمید

آراسته، پریش جعفری. ۲ ج. صص ۵۴۰. تهران: بنیاد دانشنامه بزرگ فارسی.

۱۱. بانک جهانی، (۱۳۸۷) آموزش عالی در کشورهای درحال توسعه، بیم و امید، ترجمه فاطمه باقریان و عصمت

فاضلی، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.

۱۲. United National Development Programme (۲۰۱۶). "Human Development Report ۲۰۱۶"

۱۳. Education at a Glance ۲۰۱۶ OECD INDICATORS

۱۴. <http://www.qaa.ac.uk/standardsandquality/otherrefpoints/Qualsboundaries۰۹.pdf>

۱۵. Machin, Stephen, Anna Vignoles (۲۰۰۶). Education Policy in UK

۱۶. <http://data.uis.unesco.org/>

۱۷. <http://data.worldbank.org/>

۱۸. <http://www.theiet.org/students/studying-engineering/uk-universities/uk-hes.cfm>